

Sarıkamış Harekâtı

Necati Bölükbaşı*

1- Giriş

Erzurum Kalkınma Vakfı (Er-Vak) 2002 yılında almış olduğu karar gereği Sarıkamış Harekâtı sırasında Allahuekber Dağlarında şehit ve gazi olan Kahraman askerlerimiz anma çalışmalarını başlatmıştır.

Harekâtın başladığı tarihe tekabül eden 22 Aralık 2003 tarihinde 9. Kolordunun yürüdüğü yolda yürünmüş, böylece Erzurum Kalkınma Vakfı, her yıl bu etkinlikleri programlayarak Allahuekber (Sarıkamış) şehitlerini gündemde tutmuştur.

9. Kolordunun yürüdüğü güzergahın temsili yürüyüş-22Aralık2014

Bu çalışmalar sırasında:“Tek kurşun atmadan donarak şehit olan doksan bini aşkın asker” (Alptekin Müderrisoğlu -Sarıkamış

Dramı- -Deniz Kültür Yayınları. sf. 11) ifadesinin gerçekte alakasının olmadığı ortaya çıkmış oldu.

5 Temmuz 2003 günü Allahuekber dağında bir gece şehitlerle birlikte olduk. Karşıda çadırlarımız görülmektedir. (Üç alayın kar fırtınasına yakalandığı mevki)

Geçen yıllar içerisinde konuyu ele alan yayınlar oldukça yoğunlaştı. Daha objektif olan ve yeni yeni bilgi ve belgeler sunanların yanında, yukardaki slogan doğrultusunda ve oldukça ilkel yaklaşım içinde olanlarına da rastlamak mümkün. Öyle ki; garibim! Neşrettiği kitabında dedesi paşayı savunurken, hem savcı hem de hâkim olup, dönemin komutanlarını, yani ölüleri yargılayarak 40 yıl kürek cezasına mahkum edebiliyor.

Böyle bir yaklaşım içinde olanların Sarıkamış üzerine yazdıklarının veya anlattıklarının doğruluğuna inanmak bir yana, onlara; tarih bu kadar da çarpıtılır mı? diye sormak geliyor insanın içinden ...

Tarihi ters yüz edenlerin yanında, Ermeni tehcirinin istismarını Sarıkamış üzerinden yürütmeye çalışanlar ve kökü dışarıda dernekler boş durmamışlardır.

2- Dünya Harbi Öncesi Osmanlı Devleti

Dünya harbi aniden patlak vermiş bir harp gibi taktim edilmiş ise de Aslında Os-

(*) Av., Erzurum Kalkınma Vakfı (Er-Vak) Eski Başkanı. necatibolukbasi@hotmail.com

manlı Devleti açısından 1912 de İtalya'nın Trablus (Libya) ve Adaları işgali ve Balkan Savaşları ile başlamıştır.

A- O Dönemdeki Siyasi Durum

1876 Anayasanın kabulünden beri devlet yönetiminde sürekli siyasi çalkalanmaların oluşu istikrarsızlıklara sebebiyet vermektedir. Hükümetlerin kısa ömürlü oluşu ve de etkisizliği göze çarpmaktadır. Ömrünü tamamlamış siyasi otorite son can havliyle toparlanmaya çalıştıkça mukadder sonu engelleyememektedir. Sürekli toprak kayıpları yaşanmış ve 1877-78 Osmanlı - Rus savaşları sonucunda kayıplar moral çöküntüsü oluşturacak boyuta ulaşmıştır. Topraklarını ve hükümlerini gittikçe kaybeden Padişah Abdulhamit bütün gayretlerine rağmen çöküntüyü önleyememektedir.

Kırım Savaşından sonra sürekli toprak kaybına uğrayan imparatorluk Osmanlı-Rus Savaşları sonucunda 1878 tarihinden beri şu kayıplara uğramıştır, Romanya, Karadağ, Kıbrıs bağımsızlık kazandılar.

Ardan, Batum ve Kars Rusya'ya verildi. Bosna-Hersek Avusturya Macaristan tarafından işgal edildi.

Tunus-1881'de Fransız Protektorası oldu.

Mısır 1882'de Britanya tarafından işgal edildi.

Kuveyt 1899'da Britanya Protektorası oldu.

Bulgaristan 1908'de bağımsızlığını kazandı.

Trablusgarp 1912'de İtalyanlar tarafından ilhak edildi.

12 adalar 1912'de İtalyanlar tarafından ilhak edildi.

Batı Trakya 1912'de Bulgaristan ve Yunanistan'a verildi.

Sakız ve Midilli de dahil olmak üzere Ege adaları 1912'de Yunanistan'a verildi.

Arnavutluk 1912'de bağımsızlığını kazandı.

Makedonya 1913'de Bulgaristan, Sırbistan ve Yunanistan arasında paylaşıldı.

B- Ekonomik Durum

İngiliz ve Fransız sermayesi ile kurulan Osmanlı Bankası devletin bütün gelir ve giderlerini denetim altında tuttuğu gibi, para basmak ve ihracat gibi önemli bir ticari yolu elinde tutuyordu. Balkan harbinin ağır sonuçları altında ezilen imparatorluk 1.Cihan Harbi ile yüz yüze geldiğinde siyasal prestijini tamamen kaybetmiş ve ekonomik olarak da iflas etmiş durumda idi.

Duyun-u Umumiye adı altında kurulan bir kurum,1914 itibariyle bütçenin %60'ına varan kısmına el koyarak yabancıların alacaklarını bu yoldan tahsil ediyordu. Memur maaşları Duyun-u Umumiye'den alınan borç para ile ödeniyordu.

Kapitülasyonlar yabancı devletlerin ülkeyi sömürmesine yol açmaya devam ediyordu. Ülkenin savunması için elzem olan iki gemi satın almak için, bütçede para olmadığından halktan para toplama yoluna gidilmişti. Silah alacak para yok. İflas halinde olduğundan hiçbir ülke borç para vermiyor. Borç para verenler ise bunun ödenmesini zamana yayarak imparatorluğu bir de bu yoldan baskı altına almaktaydılar.

C- Askeri Durum

Türk Milletinin asker millet olmasının dışında askeri durumumuzun ekonomik durumumuzdan farkı yoktu. İtalyanlar 1911 yılında Trablusgarp (Libya) harekâtını başlatırken, Osmanlı donanması onları engelleyecek gücü olmadığı için, bir avuç kahraman subay değişik kıyafet ve hüviyetlerle oraya gidip, halkı örgütleyip orayı savunma yoluna girmiş-

lerdir. Buna rağmen hükümet bir anlaşma ile Trablusgarb'ı 12 Adalarla birlikte İtalyanlara bırakma gibi bir zafiyet içerisinde.

Hele hele, 1. Balkan Savaşında ordu tam bir bozgun yaşamış ve asker cepheden gelip sivil halka sığınmıştır. Edirne işgal edilmiş ve Edirne Bulgarlara bırakılacakken, hükümet değişikli sonucu 2. Balkan Savaşı başlatılıp Edirne geri alınabiliyor.

Bu bozgun orduda çok acil düzenlemeler ve takviyeler yapılması gereğini ortaya koymuş ve ancak üç yıllık bir eğitim seferberliği ile Şevket Süreyya Aydemir'in ifadesiyle *"Balkan savaşlarında bozguna uğrayan ordular, Kış şartlarında Rus ordularına gece taarruzu yapabilecek ordular haline getirilebilmiştir."*

D- Ayrılıkçı Hareketler

88 İmparatorluğun her kesiminde ayrılıkçı hareketler önlenemez hale gelmiş ve birçok kesim bağımsızlık kazanma yanında Osmanlı aleyhine her türlü çaba içerisinde girmiştir.

Uzun süre, Büyük devletlerin desteğindeki Yunan ve Bulgar çeteleri ile mücadele etme zorunda kalınmıştı. Doğuda ise Rusların açık desteğindeki Ermeni çeteleri büyük tahribatlar yapmaya başlamışlardı. Her türlü terör onlar için mubahtı. Padişah'a suikasttan tutun, banka işgaline kadar varan olayları sergiliyorlardı. Doğuda isyanları çıkarıyorlar, devlet güçleri isyanları batırmak için harekete geçtiğinde de Müslümanlar Hristiyanlara zulmediyor diye Hristiyan âleminin Osmanlı üzerine baskı yapmasını sağlıyorlardı. Rusların baskısı ile Ermeni İslah anlaşması yapılıyor. Erzurum, Sivas, Trabzon bir bölge, Van, Bitlis, Elazığ ve Diyarbakır bir başka bölge olmak üzere doğu iki bölgeye ayrılıp, birinci bölgesinin başına Westenak isimli bir Flekmenk, İkincisinin başına da Norveç Ordusundan Binbaşı Hoff müfettiş tayin ediliyor. Bunlar polis ve jandarmayı teftiş edecekler, bütün memurların tayin ve azil yetkisini ellerinde bulunduracaklardı. Bu anlaşma ile

böylece Ermeni devletinin temelleri atılmış oluyordu. Araplar sürekli kıskırtılıyor. Mısır tamamen İngiliz kontrolüne girmişti.

Böylece Osmanlı Devleti güçlü devletlerin piyonlarının ayrılıkçı faaliyetleri ile kuşatılmıştı. Esasen bu kuşatma hareketi Tanzimat fermanının yayınlanmasından itibaren başlar ve 1877/78 Osmanlı Rus savaşlarına kadar sınırsız devam etti. Bu savaşın başlaması ile her şey gün yüzüne çıkar. Özellikle Ermeniler doğuda bir Ermeni devleti kurulması için, Rus Ordularının başında bugünkü Yeşilköy'e kadar ilerlemiş olan Rus ordusu başkomutanı Grandük Nikoloviç'i ziyaret eden Ermeni Patriği Nerser, vilayeti sitte'de (altı ilde) bu devletin kurulmasında ısrarcı olur. Bu iller Erzurum, Van, Bitlis, Elazığ, Diyarbakır ve Sivas illeridir. Nikoloviç, *"böyle bir devletin kuruluşunu Rus devleti olarak gündeme getirmemiz halinde, diğer büyük devletlerin, Ruslar kendilerine nüfus bölgesi oluşturuyor diye karşı çıkarlar. Böylece sonuca varılamaz. Onun için Ermenilerin Osmanlı devletine karşı isyan ve terör oluşturmanız şarttır. Osmanlı güçleri üzerinize geldiğinde, Osmanlı devleti Hristiyanlara baskı yapıp katliam yapıyor diye propaganda ile tüm Hristiyan âlemini sizlerin yanında yer almaya çalışır ve bunu temin ederiz. Böylece hedefe daha kolay ulaşırız"* diye telkinde bulunmuş ve bu strateji gereği Ermeniler Daşnak ve Hınçak isimli terör örgütlerini kurarak, ülkenin her tarafında açıkça saldırılara başlarlar. Bunlara birkaç örnek:

- a. Merzifon çatışmaları
- b. Erzurum isyanı
- c. Sason olayları
- d. Zeytun ayaklanmaları
- e. Osmanlı Bankası Baskını
- f. Padişah Sultan Hamit'e yapılan suikast
- g. Adana ayaklanması
- h. Musa bey olayı
- i. Van İsyanı

3- Birinci Dünya Harbi Öncesi Yabancıların Osmanlı Hakkındaki Tutumları ve Faaliyetleri

Dr. Ernest Jackeb

- ...1908 ihtilal işaretini *Reval* vermişti. Baltık sahillerinde bir liman olan (Şimdi ki Estonya'nın başkenti bulunan *Talin*) *Reval*'de Çar Nikola, İngiliz Kralı Edward ile buluştu... Makedonya'nın muhtariyetinin ve Osmanlı İmparatorluğunun gelecekteki taksiminin hazırlığı yapıldı. (*Dr. Ernest Jackeb-Yükselen Hilal; Temel yay. sf.126*)

Reval de bir araya gelerek Osmanlı Topraklarını bölüşme kararı alan ve bunun için de dünyayı kana bulayan Kral ve Çar

Sean McMeekin

1. Dünya Savaşında Rusya'nın Rolü isimli eserinde şu tespitleri belgelemiştir. (*Yapı Kredi Yayınları-1. sf. 149*)

- "...Kostantınopol, (İstanbul) Boğaziçi'nin batı yakası, Marmara Denizi ve Çanakkale Boğazı, Trakya ovası kalıcı olarak

Rus İmparatorluğu'na kalmadığı sürece, (Boğazlar sorununa bulunacak) bütün çözümler kararsız ve eksik kalmaya mahkûmdur." Çar II..Nikolay

- "Kostantınopol'e hâkim olacak güçlü bir patrona ihtiyacımız var ve başka bir devletin bu rolü üstlenmesine izin vermeyeceğimize göre, şehri kendimiz almamız. Bunu Türkiye'yle savaşa tutuşmadan başarmamız elbette imkansızdır." M.N. Girs-Ekim 1914

-"Türkiye'nin İngiltere'de kendisi için inşa edilmekte olan, 'Sultan Osman-ı Evvel' ve 'Reşadiye' adlı iki dretnotu almaması son derece önemli bir meseledir... Lütfen, İngiliz hükümetinin bizim için bu sorunun ağırlıklı önemini kavramasını sağlayın ve bu gemilerin mutlak İngiltere'de tutulması için onları gayretle sıkıştırın"... Sazanof'dan Bençken-dorff'a Temmuz 1914

- "...Osmanlı Devleti ve Rusya beş ya da on yıl sürecek doğrudan bir savunma ittifakının ilk adımı olarak, Balkan meselelerinde kapsamlı bir anlaşma yapabildi. Enver Paşa böyle bir Rus-Osmanlı ittifak anlaşmasının imzalandığı gün, Liman Von Sanders'in askeri heyetini kovacağı sözünü verdi Leon-tiyev'e."

- "...Ruslar Enver Paşa'nın şartlarını 9 Ağustos 1914'te Goben ve Brestlau Çanak-kale Boğazının ağzına ulaşmadan tam bir gün önce reddetti.

Carl Müblman

- "Nitekim 21 Şubat 1914 tarihinde Rus Dış İşleri Bakanı, askeri üst düzey yetkililer ve Rus İstanbul büyükelçisinin katılımı ile Petersburg'da gerçekleşen olağanüstü konferansın protokolü ispatlıyordu ki, Rusya ayrıntılı şekilde İstanbul'un ve boğazların işgaline ilişkin alınacak ön hazırlık mahiyetindeki tedbirlerle meşguldü."

- Balkan savaşlarından sonra Türk Dış Politikasındaki ana düşünce bir ittifak sistemine girmek yönünde idi. Uğursuz bir

savaşın çıkması durumunda Türkiye, Birleşik Balkan Devletlerine karşı yalnız başına savaşmak durumunda kalabilirdi. Savaş süresince Avrupalı devletler büyük Osmanlı İmparatorluğunun iç zayıflığını yeterince görme fırsatı bulmuşlardı. Tehlike yakındı, zira Türkiye'nin neredeyse Avrupa'daki bütün varlığını elinden alan 30 Mayıs 1913 tarihli Londra Barış Anlaşmasındaki bu operasyon Osmanlı İmparatorluğunun yabancılarca tamamen bölüşülmesine yönelik bir işaret olabilirdi." (İmparatorluğun Sonu 1914 . Timaş yayımları sah 53-54-59)

4- Büyük Devletlerin Faaliyetleri Karşısında Osmanlı

A- Genel Bakış

90 Büyük devletler derken, bir tarafta İngiliz, Fransız, Rus birliği (İhtilaf devletleri), diğer taraftan Almanya. Rekabet bunlar arasında cereyan ediyor. Almanya Osmanlı topraklarının tamamı üzerinde nüfuz sahibi olup, petrol, doğal gaz gibi enerji kaynaklarını sömürmek peşinde. İhtilaf devletleri ise Osmanlı topraklarını bölüp işgal etme idealindedir. Her iki kutbun nihai hedefi Osmanlı toprakları ve oralardaki enerji kaynakları. İşte Osmanlı yöneticileri bu durumu görmüş ve ona göre tedbir almaya çalışmışlardır.

Birinci seçenek hiç savaşmamak, ikinci seçenek ise zaten savaşacak güç olmadığı için müttefik bulup onun imkânlarından yararlanıp kendisini korumak.

Nedir çare; Rusya ile saldırmazlık anlaşması yapıp topraklarımızı korumak. Bunun için çok gayret sarf edilmiş, ancak Ruslar buna yanaşmadığı gibi, sürekli oyalamaya çalışmışlardır. Cemal Paşa Fransa'ya gönderilir, Fransa ile anlaşma yapılması için; bu da sonuç vermez. Zaten İngiltere parasını peşinen ödediğimiz iki savaş gemisini teslim etmeyle tavrını ortaya koymuştur. En son çare diğer cephe ile anlaşmak ve sonuçta Osmanlı

Almanya'nın yanına itilmiştir. Enver Paşa'nın ifadesi ile "canımıza ve malımıza kast edenlere karşı canımızı bağışlayıp, malımıza kast edenlerle birlikte olma zorunda bırakıldık."

B- Tarafsız Kalınabilir miydi.?

Sean McMeekin

Savaşın kaderi oynaktır ve netice asla önceden belirlenemez.

- "Doğu Anadolu'da genel bir Ermeni ayaklanmasına yönelik Rus Harekât planlaması Sarıkamış harekâtından, daha doğrusu Osmanlı imparatorluğunun fiilen savaşa girişinden çok önce uygulamaya girmişti. ...buna göre, hududun Rus tarafındaki Oltu, Sarıkamış, Kağızman ve Iğdır gibi sınır kasabalarında her biri yüz kişiden az küçük Ermeni gerilla hücreleri oluşturulacaktı. Adam başına yeterli cephane ile birer tüfeğin yanı sıra, her hücre sınırdan kaçak sokmak üzere 250 ilave silah alacaktı. ...Rusya Ermeni ayaklanmasına yönelik planlamayı 1914 Sonbaharı boyunca sürdürdü... 1 Kasım 1914 tarihli Rus Konsolosu Adamov'un raporuna göre... sadece Erzurum'un Ermeni ahalisi değil Erzincan, Sivas, Mamahatun ve Kayseri dahil olmak üzere, çevredeki bütün kentler Rus birliklerinin gelişini sabırsızlıkla bekliyor. Bu rapor, Erzurum Daşnak'larının ve bölgedeki diğer Ermeni partizanlarının intihara kalkışmak niyetinde olmadıkları için, Ruslar ta kapı önüne gelinceye kadar ayaklanmayı başlatma riskine girmeyeceklerine işaret etti. Bu sebeple imdada yetişmedeki en ufak Rus gecikmesinin olmaması uyarısında bulundu..." Sarıkamış harekâtından sonra bir Ermeni ayaklanması ihtimali konusunda Rusların umudu bir ölçüde kırıldı. (1.Dünya Savaşında Rusya'nın Rolü. Yapı Kredi yay. Sah 195-200)

Cemal Kutay

- "Eşref Bey anlatıyor; Malta adasındaki esaretimiz günlerinde... Bir gün Sait

Halim Paşa ile baş başa kalmıştık. Paşanın elinde Fransızca bir kitap vardı... Meşhur Mavi Kitap. Kitabı okurken zaman zaman başını sallıyordu. Birden bire söze başladı: 'Eşref efendi bir siyasi hatamı tashih etmeden ölürsem azap çekeceğim. Şu elimdeki kitapta benim... harbe taraftar olmadığımı kaydediyor. Doğrudur. Fakat şimdi samimiyetle itiraf ediyorum ki ben yanlış görmüş yanlış düşünmüşüm. Şimdi neşredilen Rus vesikalarından sarahatle anlaşılıyor ki, İngiltere ve Fransa, Boğazlar ve İstanbul'u Rusya'ya terk etmeyi taahhüt etmişlerdir. Ve eğer Enver Paşa Alman ittifakını tahakkuk ettirerek Boğaz tahkimatını ve daha açıkçası her cephede harbi mümkün kılacak silah, para ve malzemeyi temin etmemiş olsa imiş, aniden istilamız kat'i ve kararlı imiş. *Yine yıkılacakmışız. Fakat, hem tarihe leke olacak feci bir basiretsizlik ve gaflet numunesi vererek, hem de istiklal için mücadeleye rubunu tamamen kaybetmiş olarak.* Kabine içinde ben dahil çoğumuz bu tehlikeyi görememişiz. ... Bunu Enver Paşa kavrayarak icaplarına başlamış olabilir. Zannediyorum ki tarih istikbalde böyle yazacaktır. Enver paşa, Alman harp gemilerinin Rus limanlarını bombardıman etmeleri üzerine tehevür ve asabiyetle istifaya kararımı öğrenmesi üzerine bana şöyle dediğini hatırlarım: *Eğer bir gün Osmanlı devletinin sebepsiz ve surf bir macera aramak sevki ve şahsi hırslar dolayısıyla bu harbe girdiği anlaşılırsa, bunun maddi ve manevi mesuliyetini omuzlarına almaya amadeyim. Fakat bunun kaçınılmaz netice olduğu ve en hafif ve badiresiz(engelsiz) atlatılmasının da, bize silah, malzeme ve para temin edecek bir müttefiki yıkılmadan ve ezilmeden temin etmemizle mümkün olabileceğini takdir etmiyor musunuz? Ordumuz silahsızdır biliyorsunuz. Hazinemiz tam takırdır biliyorsunuz. Memur maaşlarını bile Duyun-u Umumiye'den aldığımız kısa vadeli borçlarla verebiliyoruz biliyorsunuz. İngiltere ve Fransa ile ittifak için az mı gayret sarf edildi? Bizzat zat-ı devletiniz de bu teşebbüslerden duyduğumuz inkisarı(kırgınlığı) defalarca tekrar ettiniz. Ben, bir asker ve erkan-ı harp olarak, devletimizin ani bir tecavüz halin-*

de Balkan harbi faciasına rahmet okutacak facialara maruz kalacağımı bilmenin endişesi içinde, ehven-i şerri terviçte nefsimi(en az zararla kendimi) mecbur ve memleketin namına mahkum addederim. Böyle şartlar içinde makam-ı sadareti terke irfanınız, vicdanınız, vatanperverliğiniz müsaade etmez. Paşa hazretleri..."

- "Mehmet Akif'in kurtlarla merkep hikâyesini bilirsiniz. Eğer Enver Paşanın cezri (katı) kararı ve tedbiri olmasa idi Balkan Harbinin sukutu(bozgunu) ve izmihlali (perişanlığı) ruhlarında iken, böyle bir ikincisine maruz kalsa idiler, emin olunuz, hür ve müstakil olmanın şuurunu kaybederler, maazallah tarih devamınca da böyle bir hisse sahip olamaz idiler. Milletlerin hayatında asıl facia, birbirini takip eden mağlubiyet zilletlerinin (aşğılanmasının) manevi inhidamlarıdır(çöküntüsüdür). Umumi harp en menfi şerait (olumsuz şartlar) içinde dahi, Türk Milletinin hayatiyetini, kahramanlığını, civanmertliğini, fedakârlık ve izzetinesis sahipliğini dünya muvacesinde (nazarında) ispat etti. Evet, çok kurban verdik. Toprak kaybettik. Fakat bunları üstelik hacalet (*mahcubiyet*) içinde kaybımız mukadder imiş. Bunu işte şimdi elimizde olan ecnebi vesikalar ispat ediyor. Ben fazileti (iyiliği) hataların itirafı (kabulü) meziyetinde arayan bir insanım. Bu sebeple de vaktiyle itiraz ettiğim bir hadisede haksız düşünmüş olduğumu bugün söyleyememenin ıstırabı içindeyim. Biz harbe girmemiş olsaydık, Rusya İstanbul'a da Boğazlara da hâkim olacak ve milli mücadele imkânı bile bulamayacaktık. Büyük olasılık, Çarlık devrilmeyecek ve yok olacaktık." (*Dünya harbinde teşkilat-ı mahsusa-tarih yayınları-1962 baskı. sf. 78-79*)

Mustafa Kemal Atatürk

Mart 1921'de TBMM'de şu açıklamayı yapmıştır:

- ...Birinci Dünya Savaşına katılmamak tabii ki çok daha iyi olurdu. Fakat buna maddeten imkan yoktu. Çünkü katılmama,

silahlanmış bir tarafsızlığı, yani boğazların kapalı bulundurulmasını gerektiriyordu. Halbuki vatanımızın coğrafi konumu, İstanbul'un stratejik durumu. Rusların İtilaf hükümetleri yanında yer almış olması, bizim seyirci kalmamıza uygun değildi. Bunun yanı sıra, silahlanmış bir tarafsızlığın devamını sağlayacak paramız, silahımız, sanayimiz kısaca gerekli araç ve gereçimiz de bulunmuyordu. İtilaf devletlerinin ve özellikle İngilizlerin para vermemesi bir yana, gemilerimize el koyarak, milletin dışından, turnağundan artırarak biriktirdiği gemi yapımına ait yedi milyon liramıza zorla el koymaları, İtilaf devletlerinin savaş ilan etmesi, bizim savaşa katılmamızdan dört ay önce her yönü ile Osmanlı hükümetinin zararına bir Ermenistan Cumhuriyeti kurulmasına karar verdiklerini ilan etmiş olmaları ve hatta Bolşeviklerin yayınladıkları gizli anlaşmalardan anlaşıldığına göre, İstanbul'un Çarlık Rusya'sına vaad edilmiş olması, savaşa ihtilaf devletlerine karşı girmemizin zorunlu olduğunu gösteren açık delillerdir. (24 Temmuz 1920 TBMM 2.dönem yasama yılı açılış konuşması. Meclis tutanak dergisi D 1. C 9 sf. 2)

92

5- Kafkas Cephesi

Kafkas Cephesi Türk Tarihinde büyük önem arz eden bir cephe. Kafkas Cephesine hakim olan bütün Orta Asya'yı kontrol altına alır.

Bu cephede üç vadi vardır. Vadiler ise askeri açıdan önemli yaklaşma istikametleri oluştururlar. Bunlardan birisi Aras Vadisi, ikinci Çoruh Vadisi, üçüncüsü ise Fırat Vadisi'dir.

Bu nehirlerin kaynakları ise Kargapazarı Dağlarının en yüksek tepesi olan Ziyaret Tepenin eteklerinden kaynaklanırlar. 3200 rakımlı olan bu tepenin güney yamaçlarından kaynaklanan sular Aras Nehri'ni oluşturur, batı yamaçlarından kaynaklanan sular Fırat Nehri'ni oluşturur, kuzey yamaçlarından kaynaklanan sular ise Çoruh Nehri'ni oluşturur.

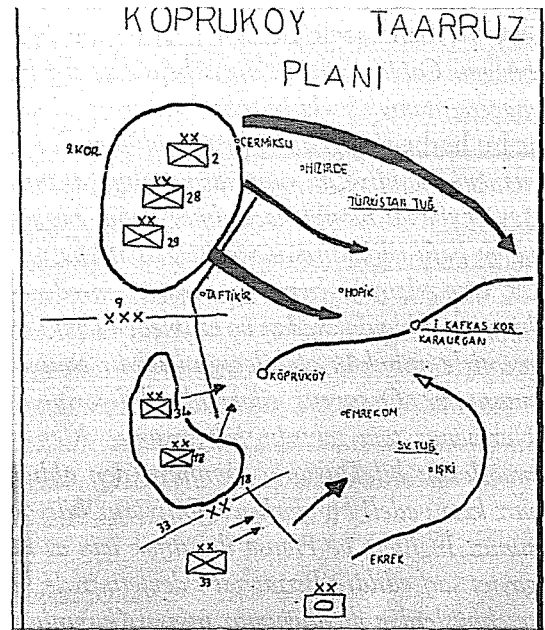
Onun için bu bölge askeri bakımdan son derece önem taşır.

Kargapazarı Dağı-Ziyaret Tepesinden Fırat Nehrinin kaynaklarının görüntüsü

A- Köprüköy Savaşları

Köprüköy savaşları; 1 Ağustos 1914'te Rusların Sarıkamış'tan hareketle 60 km. ilerleyerek Horasan'ı ve oradan da 40 km ilerleyerek Köprüköyü işgal etmeleri ile başlamıştır. Köprüköyü ele geçiren düşman kuvvetlerini Pasinler'e ilerlerken "kanlı mevkii" diye anılan mevkide çok kanlı bir savaşla durdurulmuştur.

Köprüköy Taarruz Planı

Rus ordusunun %40 kayıp verdiği kayıtlarında belirtilmektedir. Kanın gövdeyi götürdüğü yer olması sebebiyle kanlı mevki denmektedir.

9. ve 11.Kolordular (Planda yuvarlak içine alınmış) Pasinler civarında Ügümü, Esendere, Sülügü köyü hattında mevzilenmişlerdir. Düşman kuvvetleri ise Horasan'ı işgal etmiş Emrekom, Hopik köyü ile Köprükörü'ünü geçmiş Çermiksu, Taftiker, Ekrek köyleri hattına mevzilenmişlerdir (planda düz çizgi ile gösterilmiştir). Aras Nehri üzerindeki önemli bir geçit olan Çobandede köprüsü düşman kuvvetlerinin eline geçmiş bulunmaktadır. Önce panikleyen bir kısım birlikler, komutanların üstün cesaret ve metanetleri sayesinde toparlanmış, Albay Ziya Yergök Komutasındaki Alayın ileri atılması ile moral bulun birlikler düşmana topyekün saldırarak onları mevzilerinden sökmüşlerdir.

Bugün Atatürk Üniversitesinin yaptığı anıtın bulunduğu kanlı mevkiinde önemli çatışmalar olmuş ve düşmana büyük zayıt verdirilmiştir. Birliklerimiz düşman ordusunu bozguna uğratarak onları Horasan önlerindeki Azap köyünün düzlüklerine kadar takip etmişler. Ancak İstanbul'dan verilen, üzerlerine saldırın emrine rağmen, birliklerimiz 10 km geri çekilmiştir. Bu konuda 3. Ordu Komutanı Hasan İzzet Paşa'ya gerek komutanlar ve gerekse bölge valileri tepki göstermişlerdir. Askerler ise buna bir türlü anlam verememişlerdir. Zira, önünde kaçan düşmana saldırmak varken, gerisin geri dönüp, onların toparlanmalarına imkan sağlayacak bir uygulama kabul bulmamıştır. Hasan İzzet Paşa düşmanın bu kaçışını bir tuzak olarak değerlendirip, onun için geri çekilmiş olabileceğini düşünmek ve kabul etmek doğru bir yorumdur. Ancak, sonradan anlaşılmıştır ki bu geri çekilme kararı isabetli bir karar olmamıştır. Bu yüzden Sarıkamış muhasara harekâtını yapmak zorunda kalınmıştır.

Ziya Yergök (Bu savaşta Alay Komutanı)

- Düşman kuvvetleri dağılmış ve Horasan önlerine kadar püskürtülmüştür. Askerimiz "Allahım şükürler olsun ilk defa Rus askerini ensesinden seyretme imkânını bizlere bahşettin" diye şükredip moral bulmuştur. (*Sarıkamış'tan Esarete*)

Dr. Yavuz Özdemir. - Dr. Ramazan Balcı
(*Sarıkamış harekâtı üzerine doktora yapmış iki Tarihçi öğretim üyesi*)

Buna rağmen Ordu komutanı Hasan İzzet Paşa kendince sebeplerle ve "düşmanın üzerine yürü emrine rağmen" orduyu tekrar Köprükörü mevkiine çekmiştir. Bu ise moral bozukluğuna ve şikâyetlere sebebiyet vermiştir. İşte bu sebeple İstanbul'dan Hafız Hakkı Albay Erzurum'a gönderilir. Onun verdiği raporlar üzerine Enver Paşa Erzurum'a hareket eder. Yapılan inceleme değerlendirmeler sonucu Sarıkamış çevirme harekâtına karar verilir. Önceleri Sarıkamış muhasara planını hazırlayıp, taarruz kararını onaylayan Hasan İzzet Paşa harekâta 3 gün kala görevinden istifa ettiği için ordunun sevk ve idaresini Enver Paşa yüklenmek zorunda kalır. (*Bir Savaşın Bilinmeyen Öyküsü ve Tarihin Sarıkamış Duruşması*)

Şerif Köprülü (9.Kolordu Kurmay Başkanı, yani kolordunun bütün harekâtını planlayıp uygulayan Yarbay)

- "...Geri çekilme orduya bağlı tüm birlik komutanlarının güvenini sarsmıştı. Bu güne kadar erden başlayarak orduya bağlı her birey özverisinin pek yakın olan amacına erişmeyi yani Kafkasya'ya girmeyi umduğu halde şimdi Ordu Komutanından geri çekilme emrini alıyordu. Tüm ruhsal direnç gevşemişti..."

- "...Hasan İzzet Paşa'ya göre, süvari tümeni ile 9. ve 11. Kolordular Aras havzasından kuzeye ve Erzurum'da toplanacak olan 10. Kolordu Narman-Oltu üzerinden Kötök

yönüne saldırarak Rusların geri çekilme hattı üstüne düşmek uygundu. Bu karara göre, Hasan İzzet Paşa ile İstanbul Harekat Merkezi saldırı düşüncesinde birleşmiş oluyorlardı.” (Sarıkamış-Yayına hazırlayan Sami Önal-İş Bankası yayınları 4.Baskı sah 151)

Aziz Semih

- “Hasan İzzet Paşa'nın ordu kumandanlığından ayrılması ve İstanbul'a gitmesi ve Enver Paşa'nın kumandayı ele alması sebeplerini merak ederek birçok yerden sordum. Kimse bir cevap verememişti. 18 Martta Haskankale'de tabildotta yemekte iken Mahmut Kamil Paşa ve Guze arasında mevzu bahseldü. Guze'nin malumatı soruldu, Dedi ki: Taarruz planı Hasan İzzet Paşa, Erkânı Harbiye reisi Bronzar Paşa tetkik ettiler. Muhtelif münakaşalardan sonra taarruz kararlaştırıldı. Ben de Bronzar ve Enver Paşa ile 9. Kolordu Karargâhına Köprüköy'e hareket ettim. Hatta Enver Paşa giderken dedi ki; 'ben 9. Kolordu'dan sonra Erzurum'a yahut İstanbul'a dönerim'. Biz ayrıldıktan sonra Ordu karargâhında kalan Hasan İzzet Paşa kendisi bir telgrafname yazmış ve kimseye göstermeyerek kendisi şifre ederek başucunda durarak çektiymiştir. Bu telgrafnamede taarruz (saldırı) mesuliyetini (sorumluluğunu) kabul etmeyeceğini bildirmiştir. Bunu alan Enver Paşa kumandayı kendisinin deruhte edeceği (üzerine alacağı) hakkındaki emri vermiştir. (Büyük Harpte Kafkas Cephesi –B.Erkam Harbiye matbaası-1934 sah.40)

Mustafa Çolak (Yazar)

- “Hasan İzzet Paşa'nın, “Ben bu hareketleri icra (yürütme) için nefsimde (kendimde) kuvvet ve itimat göremediğimden ve esasen fevkalade bir asabiyet gelerek rahatsız olduğumdan memuriyet-i haziremden affımı istirham ederim” diyerek 3.Ordu komutanlığından istifa etmiştir. (Enver Paşa-Osmanlı Alman İttifakı-Yeditepe yay.ev. sah 33-Öğün'ün Makalesinin 399 sayfasından naklen)

İrfan Ülkeü (Yazar)

- Enver Paşa'dan Naciye Sultan'a:

“...Ben yakında avdeti (dönmeyi) umarken şimdi zuhur eden bir hal beni daha bir müddetçik buraya bağladı. 3. Ordunun Komutanı Hasan İzzet Paşa orduyu idare etmek için kendisinde cesaret göremediğini söylüyor... Hep umduğum adamlar böyle çıkıyor...” (Türklüğün Son cephesi –Karakutu yay, Sab.34)

B-Sarıkamış Çevirme Harekâtı

Devlet adamı bilmeli ki; bir kez savaşa katıldı mı, artık politikanın patronu değil, öngörülmez ve kontrol edilemez olayların kölesi olur.

Sr.Wiston Churchill

Sarıkamış Harekâtı Ertelenebilir miydi?

Turan Tan (Emekli Kaymakam, Erzurum Şenkaya ilçesinden, savaşın cereyan ettiği bölgenin insanı-yazar)

- Rus Kolordusu Horasan hattını, 4.Rus Kolordusu ise Karaköse güneylerine uzanan Murat suyu geçitlerine hakim olmak üzere hareket düzenlemiştir. Rus Oltu Müfrezesi Narman üzerinden Erzurum'a yönelmiştir. Görülüyor ki Rus saldırıları 1.Cihan harbi başlamadan önce doğuda başlamıştır. Bu nokta bize göre çok önemlidir ve bir kısım yapay suçlamaları havada bırakan bir realitedir. Gayri ihtiyari insanın soracağı geliyor: Saldıran Rus Ordusuna Enver Paşa “Buyurunuz geçiniz” mi diyecekti? Ya da harekâtı ertelemiş olsaydı. Bu sefer Rus komutanı: “Peki kardeş bahara dövüşelim” mi diyecekti? Diye insanın aklına ironik sorular takılıyor. Araziyi ve konuları bilmeden bir takım suçlamalarda bulunmak alaturkacılıktan başka bir şey değildir. “Harekâtın bahara bırakılması teklifi ve görüşü mantık dışı, gerçekçilikle bağdaşmayan, sanki de sonradan icat edilmiş bir

saptırma gibi geliyor insana. Savaş tek taraflı bir irade ve davranış mahsulü değil ki, Türk ordusu savaşılmı diyecek savaş olacak, savaşı altı ay erteledim diyecek karşı taraf da madem öyle diyorsun erteleyelim diyecek. Kaldı ki her geçen zaman bizim aleyhimize işliyor. Düşman zaman içerisinde trenle Sarıkamış'a takviye kuvvet yığma imkanına sahipti. İşgal altına alınmış bölge halkının canı, ırzı, malı savaşımadan düşmanın insafına nasıl bırakılırdı. Erteleme yerine acele etmek gerekiyor "diye düşünenler çoğunlukta idi (*Büyük Felaket –Merhaba Yayınları. sf.127*)

Yabancı kaynaklar yayınlandıkça olaylar biraz daha netleşmeye başlıyor. Yani Ruslar'ın Kafkas cephesindeki (Yoğunlukla Sarıkamış'taki) birliklerinin Batum limanından gemilerle İstanbul boğazına sevki ile Çanak-kale Savaşları sırasında Ruslar'ın da bu birliklerle İstanbul Boğazından saldırıp her iki cepheden İstanbul'a saldırı planlanmıştır.

Sean McMeekin'in tespitleri

- "Churchill makul bir yaklaşımla, Çanakkale harekâtını Rusların aktif bir rol oynayacağı bir ortak harekât olarak tasarladı..." "*Bunu Teşkilatı mahsusa Enver Paşa'ya istihbarat olarak bildirmiştir. ...Rusya'nın harekâta hem savaş gemileri, hem de amfibi çıkarma kuvvetleri ile katkıda bulunmalarını şart koştu. ...Beklendiği gibi, Rus Karadeniz filosu Çanakkale dramı boyunca muharebede hiç görünmedi. ...Şubattan Mart'a Marttan Nisan'a geçilirken Ruslar hâlâ ortalıkta yoktu.*"

- "Ruslar, Osmanlı ordusunun Trakya'da herhangi bir Rus amfibi çıkarma kuvvetine çullanmaya hazır 70 ila 80 bin seyyar askerin yanı sıra 150 bin kişilik bir "yedek" kuvvet bulundurduğundan haberdardı. Ştavka'nın ve Rus Denizcilik Bakanlığının çekingen davranmasına pek şaşmamak gerekir. ... Rus Karadeniz Filosunun komutanı Amiral Eberhart, Amiral Carden'e Rusya'nın ancak Türk donanmasının imhasından ve ihtilaf filolarının Karadeniz'de buluşmasından sonra

İstanbul boğazının kıyı şeridini ele geçirmek için amfibi kuvvet göndermeye hazır olabileceğini bildirdi. ...İngiliz savaş bakanı Kitcehener, müttefiklerin bel bağladığı İstanbul boğazına yönelik saldırı ile gerekli oyalama yardımını sağlamaktan geri kalmış olmalarından yakındı. ...Ruslar, Türkleri Çargrad'dan sürme gibi tarihsel bir göreve katılımı sağlamamıştır."(*1.Dünya Savaşında Rusya'nın Rolü Yapı Kredi Yayınları sab165-173*)

C- Harekât Planı

Horasan civarına mevzilenmiş olan Rus Ordusunun, güneyi Aras Nehri ile çevrilidir. Kuzeyinde ise nehre paralel sıra dağlar vardır. Bunlara Kargapazarı Dağları denir. Batısında ordumuz vardır. Doğusu ise Sarıkamış ile çevrilidir. Yapılacak iş düşmana belli etmeden *hızlı ve gizli* bir şekilde düşmanın gerilerine ulaşmaktır. Bunun için 9. Kolordu çok yakınında olan Kargapazarı dağına perde yapıp doğuya yürüyecek, 10. Kolordu da Oltu ilçesini alıp, 9. Kolordunun yardımına gelecek,

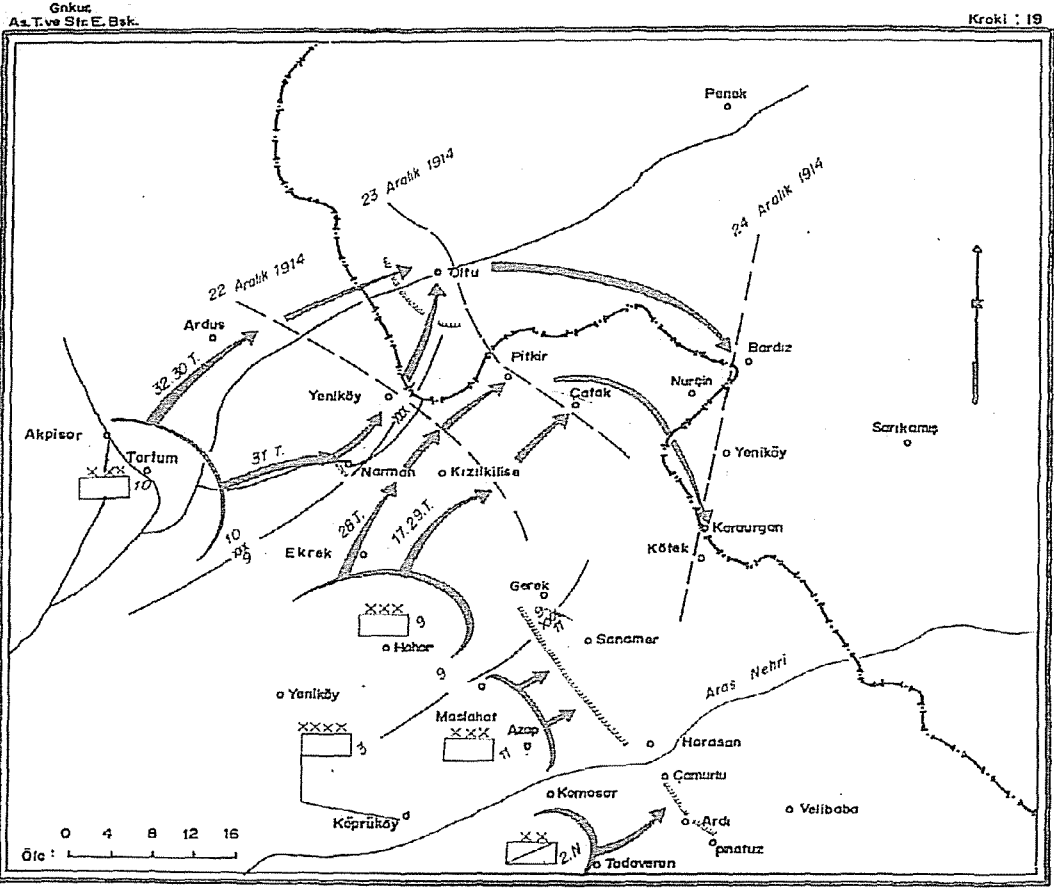
11. Kolordu, Toduveren, Komazor, Azap, Maslahat köylerinde; düşman ise Ardı, Çamurlu, Horasan, Sanamer ve Gerek köyleri arazilerinde mevzi almışlardır. 11. Kolordunun görevi, Horasan önlerinde mevzilenmiş düşman birliklerini sabit tutacak onu oyalayacak geri çekilmesine mani olacak.

9. Kolordu ise kuzeydeki Kargapazarı dağ uzantılarını perde ederek, Hohor, Ekrek, Kızılkilise, Narman, Pitkir, Çatak, Nurşin, Bardız ve civar köylerin yollarını kullanmak suretiyle Sarıkamış'a ulaşacak, böylece Sarıkamış ele geçirilip, düşmana arkadan ve karşıdan saldıracaktı.

10. Kolordu ise Tortum'dan hareketle Ardos ve Yeniköy üzerinden Oltu'ya ulaşip, takiben Bardız'a ve oradan da Sarıkamış'a yönelecektir.

"...Yapılmış olan hareketler, yukarıda da söylendiği gibi, planın tatbik kabiliyetinin

Sarıkaş Kuşatma Harekâtı İçin 19 Aralık 1914 Günü Verilen
Taarruz Emrine Göre 3 ncü Ordunun Taarruz Planı

96

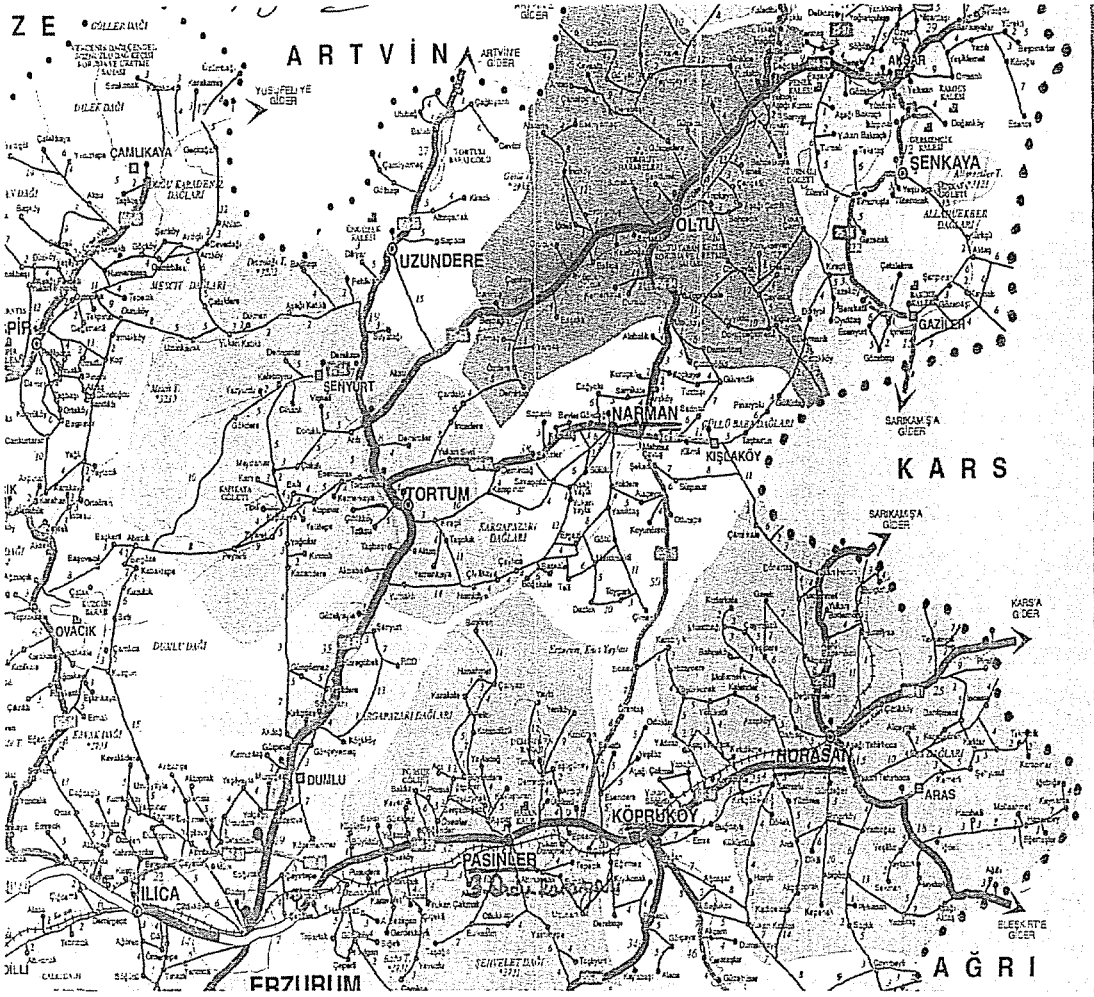
olduğunu göstermişlerdir. Binaenaleyh planın tenkit edilecek bir yeri bulunmamaktadır.” (Kaymakam Selahattin, Askeri mecmua 2.kısım sf.133)

D- 9. Kolordunun Harekâtı

Şehit anma törenleri 2003 yılından itibaren her yıl Aralık ayının 22 .ci gününde 9. Kolordunun yürüdüğü güzergâhta yaşlı genç demeden yürümekteyiz. Yürüyüş güzergahında birçok köy ve mezra, yayla evleri bulunmaktadır. Kitaplarda yazılı olduğu gibi uçurumlar, geçit vermeyen dağlar vs. söz konusu değildir. Arazi az eğimli yayladır. Arazinin bu durumunu bilmeyenlerin değerlendirmeleri

kağıt üzerinde kalmaktadır. Birlikler planlandığı gibi köyleri birbirlerine bağlayan yollardan sapmadan yürümüşler ve köylerde mola vererek yola devam etmişlerdir. Her köy halkı misafir ettiği birliği ağırlamış, koyun, sığır keserek ikramda bulunmuş o şekilde askerini yolcu etmiştir. “Yanlı yayınlar, bölge halkının bu desteğini, asker aç ve sevil demek için göz ardı etmişlerdir.”

Topyolu diye belirlenen yoldan 9. Kolordu yürümemiştir. O yolları kat eden 29.Tümen Komutanı Arif Bartın yürüdüğü yolları hatıratında tek tek belirtmiştir. Şöyle ki:

29. Tümen Komutanı Arif Bartın

- "Yürüyüş güzergahı; Sürbahan, Timar-Ügümü-Yeniköy- Lafsor köyü güzergahında -Geçik- Çermiksu- Kuşa- Perrenos- Toprakkale- İd- Şekerli- Çitak ve Pazaçor- Çermiksu- Karabıyık- Kiçesor- Kozican- Suş- Kigani- Kızılkilise- Minhar- Çandaklı- Lafsor köyleri ile Mendahor- Verintap- Koçfenes -Milikar -Çitak -Hamas -Norşen- Zakim- Bardız- Kızılcubuk köyleri yollarıydı."

9. Kolordu Köprüköy'de savaşmış, Sarıkamış Çevirme hareketi için Köprüköy'den Hareketle Kargapazarı dağını perde ederek Haritada gözükten Narman'ın köy yolların-

dan yürüyerek bir gece köylerde misafir kalarak Bardız'a ulaşmıştır. Bu yürüyüş hızlı ve gizlilik kurallarına uyularak yapılmıştır. Köylerin civarlarında sahra çadırları kurulmuş ve asker köy evlerinde ve de çadırlarda gecelemiştir. Yoksa söylendiği gibi ıssız dağ başlarında yürünmemiştir.

"Yol üzerinde eldeki portatif çadırlardan istifade ile açık ordugâha da yerleşildi."

...Bu arada kayda değer bir hal şimdiye kadar ismi geçmeyen sahra telefonlarından istifade edilmeye başlanılmış olmasıdır.

22 Aralıkta harekete başlayan 9. Kolordu aynı gün Narman'ı aldıktan sonra harekâtın ikinci günü 24 Aralık 1914 de Bar-

Bardız Kalesi olan ve Rusların önemli bir erzak ve silah depolarının bulunduğu nahiye

dız'ı ele geçirir. Bardız stratejik öneme haiz, büyük bir kalesi olan Rusların silah ve levazım depolarının bulunduğu bir önemli mevkidir.

Arif Bartın devamla

- "Bardız'ı hiçbir binası tahrip edilmemiş, resmi ve hususi dükkan ve ambarları olduğu gibi bırakılmış bir halde bulduk... Bardız ambarlarında tümenimizi değil, belki kolordumuzu günlerce idare edecek kadar yiyecek, giyecek bulunduğu daha ilk araştırmalarımızda meydana çıktı... bunun için görünürde olan debböyları (askere erzak depoları) ve mağazaları muhafaza altına aldık... Askeri evlere yerleştirdik. Yiyecekten faydalanmalarına müsait davrandık... Konaklara giren birlikler derhal yer yer ateş yakarak yemek pişirmeye ve hatta koyun ve dana keserek kızartma yapmaya koyulmuş adeta birer 'sur-i zafer' (ziyafet) kurmuşlardı." (*Sessiz Ölüm. sf. 96-103*)

9. Kolordu 25 Aralık 1914 de iki tümeni ile Kızılçubuk köyüne ulaşır. Verilen emir, taarruza devamdır. Çünkü Sarıkamış'ta 5.000 civarında düşman askeri varlığı istihbar edilmiştir. Asıl kuvvetleri batıda, Horasan düzündedir. Hepsisi de korku ve telaş içinde olup Başkomutanları Maşleyvski geri çekilme emri vererek Sarıkamış'ı terk etmiştir. Rus Ordusu erzaklarını Osmanlı ordusunun eline geçmesin diye Aras nehrine dökerek geri çekilmeye başlamıştır.

Özban Eren

- "Sarıkamış Garnizon Komutanı General Voropanov ilk günlerde durumu tamamen ümitsiz gördüğünden, Sarıkamış'ı elde bulundurmanın imkânı kalmadığını ve geceleyin bütün depoların yakılarak geri çekilme gereğini bildirmiştir. (*Sarıkamışlı Geçmiş Zaman*)

Maslofski (*Rus Ordusu Kurmay Başkanı*)

- "Sarıkamış gurubu imha edilse idi Kafkas yolları Türklere açılarak Güney Kafkasya elden çıkardı. Eğer Sarıkamış'tan çekilme emri yerine getirilseydi yine bozgun olurdu. Enver Paşa'nın cesurane düşünülmüş ve düzenlenmiş olan planı, başarı halinde Türkiye'ye büyük menfaat sağlayacaktı. Eğer Mişlayevsky'nin (*Rus Orduları Komutanı*) çekilme kararı uygulansaydı, Enver Paşa'nın muazzam planı tahakkuk derecesine yaklaşmış olurdu." (*Gen. F.Belen Birinci Cihan Harbinde Türk Harbi sf.195*)

Mişlayevsky ve General Berhman tarafından verilen geri çekilme emrine General Yüdeniç tarafından itiraz edilmiştir. Yüdeniç savaş boyunca bölgedeki Ermeni çeteleri ile tam bir işbirliği kurmuş ve bunlar vasıtasıyla Türk Ordusunun tüm hareket ve durumundan bilgi alabiliyordu. 10. Kolordu'nun bulunduğu zor şartları öğrenince cesaretlenerek sorumlulukları üzerine alıp geri çekilmeyi durdurmuştur.

Arif Baytın

- "...Birlikler sabahtan beri güç ve ağır yürüyüşlerle pek yorgun düştüğünden... Eratı istirahat ettirmek için ileri karakol tesis ettirip, bu halde geceyi geçirecek eratı dinlendirmek ve şafak sökmeden düşmana hücum etmek... Kolorduca da bu kabul edildiğinden birliklere emir gönderildi..."

- "Halbu ki; bu gece yani 25 Aralık gecesi taarruz emri verilmişti. *Buna rağmen, Komutanlığın taarruz emrine bir tümen uymasına rağmen, 29. tümen uymamıştır. Kolordu komutanı İhsan Paşa ile Kurmay Başkanı Yarbay Şerif İlde(Köprülü) askerinin yorgun olduğunu ileri sürerek, taarruz emrini yerine getirmemişlerdir.*"

Bütün tarihçiler, özellikle Rus gözlemciler, savaşı o gece, yani 25 Aralık gecesi kaybettiğimizi belirtmektedirler. Tümen istirahat halinde iken, Horasan tarafından hareket eden Rus birlikleri sabah olmadan

Sarıkamış'a kavuşmuşlar ve mevzilenmişlerdir. (*Sessiz Ölüm- Sarıkamış Günlüğü- Yeditepe Yayınları-1.Baskı 2007 . sf.110*)

General Fabri Belen

- "...Rus harp tarihçilerinin de ittifak ettikleri gibi, bu gece (25-26 Aralık gecesi) Sarıkamış'a girilmemesi, savaşın yönünü değiştirdi. Artık sabah saatlerinde Rusların ilk takviye birlikleri Sarıkamış'a girmeye başlamışlardı. Bu başarısızlıktan 9. Kolordu Komutanı İhsan Paşa, Kurmay Başkanı Şerif Köprülü Bey ve 29. Tümen Komutanı Arif Bartın bey sorumlu tutulmaktadır." sf. 224

- "... Yarbay Şerif Bey Rusların hakiki durumlarını bilmediği gibi, Enver Paşa'ya olan İğbirarı (kırgınlığı) dolayısıyla hislerine tabi idi..." sf.196

- "...Enver Paşa bir an evvel Sarıkamış'a varmak istediği halde, kurmay heyeti ve komutanlar onun bu kararına engel olmuştular." sf.155 (*20. Yüzyılda Osmanlı Devleti. İstanbul 1973*)

Prof. Dr. Enver Konukcu

- "22 Aralıkta Bardız'ı ele geçiren 9. Kolordu Karargâhında, Enver Paşa ile üst düzey komuta heyeti arasında ciddi bir fikir ayrılığı ortaya çıktı. Enver Paşa Sarıkamış'taki Rus kuvvetlerinin çok zayıf olduğunu belirterek 25 Aralıkta Sarıkamış'a yürümek niyetinde olduğunu ifade etmiş ve mahiyetinde bulunan komutanların görüşünü almak istemişti. ...9. Kolordu Komutanı İhsan Paşa ve Alman Komutanlar tüm birlikler gelinceye kadar ve 10. Kolordu da Sarıkamış'a iyice yaklaşıncaya kadar Bardız'da beklenmesinin daha doğru olacağını ifade ettiler. Aslında bu görüşün de haklı yanları vardı... Ancak, bu görüşün taraftarları, geçen bekleme zamanı içerisinde, düşman kuvvetlerinin alacağı karşı önlemleri hiç hesaba katmamışlardı. Nitekim, Bardız'da bu şekilde kaybedilecek olan her dakika, zayıf bir savunma gücüne sahip

bulunan Sarıkamış'a Rusların yeni birlikler getirmesine ve burayı iyice tahkim etmelerine fırsat verecekti... Sonunda Enver Paşa harekâtın devamına karar verdi. Bu durum şüphesiz ki paşa ile komuta heyeti arasında ciddi bir güven problemi ortaya çıkardı. ... Rus heyetinin yaşadığı tereddüt ve yaptığı hatalara rağmen, 24 Aralık akşamı Sarıkamış'ta savaşın kaderini Ruslar lehine değiştirecek bir takım gelişmeler oldu. Geri çekilme kararı gereği Horasan tarafından Tiflis'e sevk edilen 2 obüs tapu, 8 adet ağır makineli tüfek ve 2000 adet tüfek Sarıkamış'ta bırakıldı. Ayrıca bir Rus birliği de Bardız geçidine ulaştırıldı. Bunlar Ruslar lehine olumlu gelişmelerdi.

...10. Kolordu hareketi sırasında Yarbay Nasuhi esir alınır ve üzerinden çıkan belgelerden taarruzun bütün mahiyeti anlaşıldığından, Harekâtın gizlilik ve sair özellikleri ortadan kalkmış ve geri çekilmekte olan Rus Ordusu, 10. Kolordunun durumu hakkında Ermeni çetelerinden aldıkları bilgileri de değerlendirerek çekilme harekâtından vazgeçmiştir." (İki Mezar sf.149-150)

Prof. Dr. Tuncay Ögün de Osmanlı Rus Harbinde Sarıkamış konulu yüksek lisans tezinde; "...Şu kadarını söyleyebiliriz ki 26 Aralık Türk Ordusunun zafere en yakın olduğu gündü. Ancak 9. Kolordu Komutanı İhsan Paşa'nın taarruz emrini yerine getirmeyip harekâtı durdurması bu fırsatın kaçmasına sebep olmuştur." *tespiti yapılmıştır.*

Nikolski (Rus Ordusunda general)

- "Türklerin 29. Tümen Komutanı, Sarıkamış'ta Ruslara çok sayıda takviye kuvvetleri gelmekte olduğu neticesine vararak ve bağlı olduğu 9. Kolordu'nun diğer tümenin de gelmekte olduğunu düşünerek, bu tümenin gelişine kadar Sarıkamış'ta taarruzu ertelemeye karar vermiş ve bu karar sayesinde ki, Sarıkamış kurtulmuştur... Rus Ordusunun Baş Komutanı Mislayevski, Enver Paşa'nın kurduğu tuzaktan Kafkas Ordusu birliklerinin kurtulmasına ihtimal vermiyor-

du... Sarıkamış'ta Türklerce esir alınacağını düşündüğü birliklerinin yerine yeni birlikler oluşturmak üzere Tiflis'e gitmek üzere ayrılmıştı.(*Sarıkamışlı Geçmiş Zaman, sf. 39-44*)

E- 10. Kolordunun Harekâtı

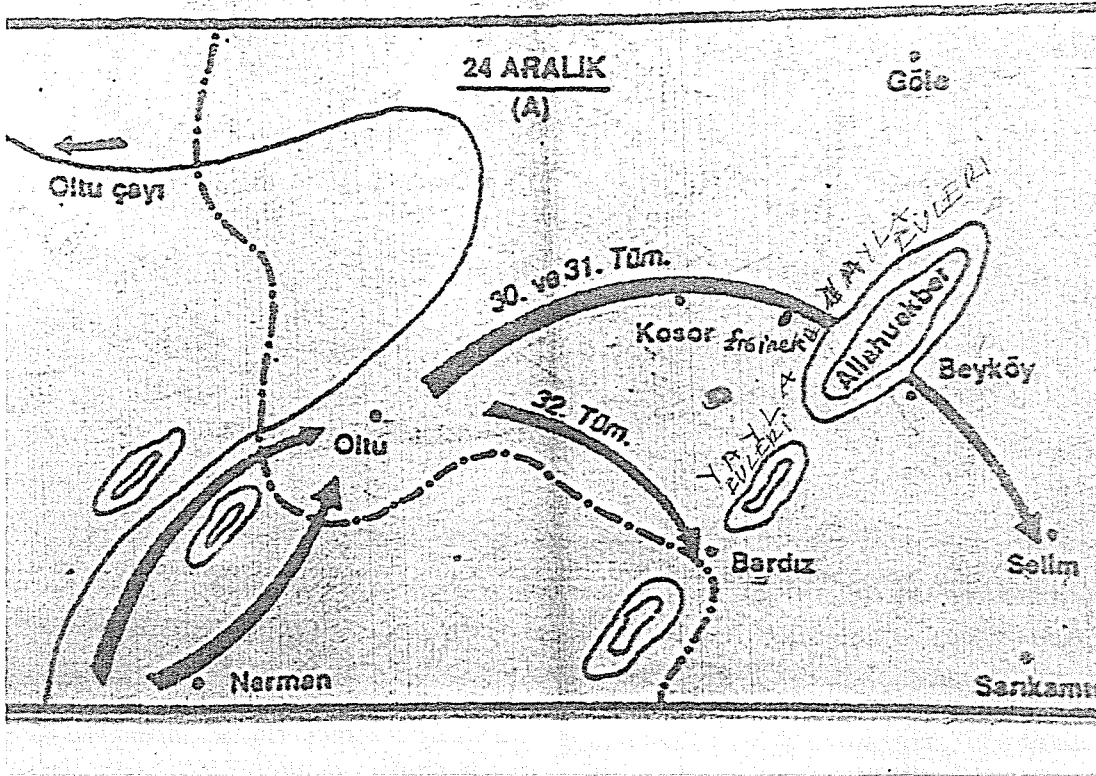
Aynı şekilde 10. Kolordu da Tortum, Narman ve Oltu ilçelerinin köylerin güzergahlarını kullanmıştır. Tortum ilçesinin Abisor köyünden hareketle İslamkotik- Tutmaç-Kigık-Ardos'tan Oltu...

10. Kolordu ilk günü Oltu ilçesini erzak ve silah depoları ile birlikte ele geçirir.

- 10. Türk Kolordusunun Corcris-Zardans Cephesindeki varlığı tamamen kesintiye uğradı. Oltu istikametinde Katalakze müfrezesi büyüklüğü tespit edilemeyen bir düşman kolunu geri püskürtmüştür. Ayrıca da Narman-Toprakkale- Bahçecik istikametinde gerimiz kuşatma tehlikesi altındadır. Arabalara, nakliyelere, parklara geri çekilmeye başlamalarını emretmeye mecbur kaldım. ...

"Oltu müfrezesi ani baskın tarzında bir taarruza maruz kaldığından bozguna uğramış ve bu suretle Türkler tarafından gerçek bir başarı kazanılmıştı."

Kosor (Akşar) Boğazı'nda Rus tümeni saf dışı bırakır. Ancak arazinin Rus birliklerine imkan sağlaması sebebiyle çok zaman kaybedilir. 10. Kolordunun bir tümeni Bardız'a gönderilirken iki tümeni de oyalandığı için zaman kaybını gidermek bakımından kısa yoldan Allahüekber Dağını aşır Sarıkamış'ın batısındaki Selim Kasabasına yönelir. Bir gece Ersinek köyünde istirahat eder. Erzak ikmal yapar. Sabah erken saatlerde Beyköy ve Başköy'e ulaşmak için yola çıkar. Yürüyüş kolunun bir ucu Başköy ve Beyköy'e ulaşmış olmasına rağmen diğer ucu hâlâ Ersinek köyündedir. Bütün bu riskin göze alınması bir an önce 9. Kolordunun yardımına koşmak içindi. Bir kısım birlikler Allahuekber dağının öte tarafında, yani güney batısındaki Selim

General Nikolski (Rus ordusunda komutan)

kasabasına ulaşmış ve istasyonu ele geçirip, demir yolunu imha etmeyi başarmıştır.

Ancak, geriden gelen birliklerin bir kısmı tipiye yakalanmış, bir kısmı civar köylere ve yayla damlarına dağılarak irtibatı kaybetmişlerdir. "Gerçekte ne kadar asker bu tipide şehit olmuştur? Bunun sayısını bilmek zor. Ancak Allahuekber dağındaki toplu mezarın alanı ile tipiye yakalanan birliğin 88, 91, 92. Alayların oluşu bize bir fikir verebilir. Yani üç alay sayısını aşamaz. (Bir Rus Generalinin Anlatımı ile Sarıkamış Harekatı-Kariyer yay. Sab.17-18)

10. Kolordunun iki tümeni düşman birliklerini alt ettikten sonra Allahuekber dağı aşır Sarıkamış'a bir an önce ulaşmak ve 9. Kolorduya yardım için 25 Aralık 1914 gecesi Allahuekber dağının eteklerinde bulunan Ersinek köyünde kalır. Misafirperver

Ersinek'liler Askerinin karnını doyurur çantasına her türlü erzağını bolca temin eder. Asker bu köyden yaklaşık 4 km ilerlediğinde bu dağdan rampa aşağı inerek Sarıkamışın Beyköy, Başköy ve Ağcakale köyüne ulaşmıştır. Bu dağ az meyilli yayladır. Civar köylerin yaylaları ve yayla evleri vardır. Köroğlu, Akşar, Ersinek, Şenkaya ve daha birçok kasaba ve köyün yayla evleri bulunmaktadır. Bu köyden ilk hareket eden tümenin bir kısmı dağı aşmış ve Başkay, Beyköy, Ağcakale köylerine ulaşmıştır. Ancak tümenin üç alayı yolda yürüyüş tek kolda yürüyüş halinde iken kar fırtınasına yakalanır. Kar fırtınasına (Tipi) yakalananların bir kısmı yayla evlerine sığınıp kurtulmuş ve bir kısmı ise yön kaybedip paniklemeleri sebebiyle şehit olmuştur. Henüz yola koyulmamış olan yaklaşık bir tümen ise irtibatı kesilmesi sebebiyle dağılmış, savaşa katılamamıştır.

Ersinek Köyü

“...10. Kolordu'nun kayıplarının fazla gösterilmesini sebebi, bu rakamın tespitinin güç oluşu, ikinci sebebi ise, Sarıkamış'ta ordunun, daha savaşa sokulmadan dağlarda dondurulduğu hakkındaki kanaati güçlendirmek istemeleri olmalıdır... 26 Aralık gecesi insan iradesinin üstünde bir felakete yakalanan 93. Alay ile o gece yürüyüş halinde bulunan 88. ve 89. Alayların dışındaki birlikler, ertesi iki gün içinde daha iyi şartlarda Başköy'e geldiler... Bu da yolun geçilmesinin imkânsızlığından çok, o gece yürüyen birliklerin tipiye yakalanmalarından kaynaklandığını gösterir.”

Buluşmaları planlanan iki kolordu maalesef buluşamamış. 10. Kolordunun bu durumu Ermeni komitacıları tarafından Rus generalleri Berhman ve Yudaniç'e rapor edilmiştir. (R. Balci, *Tarihin Sarıkamış Duruşması*, sf. 321.341)

Maslofski

- “Harbin başında Türk Ermenilerinden ‘Rus Kafkas Ordusu içinde’ dört Ermeni taburu oluşturulmuştu. Bu taburların başlarında Keri, Amazaso, Dro ve Andronik isimlerinde, harpten önce Türkiye ile olan siyasi mücadelede Türk Ermenilerini idare eden kimselerdi.” (Ö. Eren, *Sarıkamışlı Geçmiş Zaman*)

Bunun üzerine Ruslar geri çekilmekten vaz geçip karşı taarruza geçmişlerdir. İki kolordunun yapması planlanan savaşı 9. Kolordu olağanüstü ve bütün insanlığı hayrete düşürücü bir gayretle sonuca götürmek için tek başına sürdürmüştür. 5 Ocak tarihine kadar savaş devam etmiş, Yukarı Sarıkamış ele geçirilmiş, sokak muharebeleri yapılmış bütün bu azimli ve ciddi taarruzlara rağmen netice alınamayacağına kanaat geldiğinde ordu büyük kayıplar vererek mevcudu ile 5 Ocak 1915'te geri çekilmiştir. 9. Kolordu Komutanı

İhsan Paşa ve Kurmay Başkanı Yarbay Şerif esir düşmüşlerdir.

F- 11. Kolordunun Harekâtı

11. Kolordu ise bütün çabalarına rağmen düşmanı sabit tutamadığı gibi oldukça yürüyüşe elverişli olan alanda geri çekilen düşman birliklerini takip edip 9. Kolordunun yardımına bile yetişememiştir.

Gen. Kur. ATASE Başkanlığı'na göre, 11. Kolordu Komutanı Galip Paşa şimdiye kadar yapılan muharebelerde bir gün muharebe etmiş bir gün dinlenmişti... Şayet Sarıkamış'taki ölüm kalım mücadelesine destek olacak şekilde hareket etmiş olsa idi, kışın bütün dezavantajlarına rağmen bugün 3 üncü ordunun durumu bu kadar kötü olmazdı.

Rus ordu komutanı ordusuna geri çekilme emri verip Tiflis'e hareket etmiştir. 10. Kolordumuzun bir kısmının kar fırtınasına yakalandığı ve bir kısmının da irtibatı kaybettiğini Ermeni çeteleri, Rusların Karaorgan köyündeki karargah komutanlarından General Bergman ve General Yudaniç'e rapor ederler. Bunun üzerine Ermenilerle sıkı irtibatı olan Yudaniç tüm sorumluluğu üzerine alarak geri çekilmeyi durdurur. Çekilen ordu taktik değiştirerek savunma ve akabinde çevirme planlarını uygular.

"Böylece taraflar önceki sınırlarına çekilmişlerdir, yani Rus Ordusu aldığı darbe sebebiyle geri çekilen birliklerimizi takip edememiş, Horasan'ı, Köprüköyü ve Narman'ı terk ederek savaştan önceki sınırlarına atılmıştır."

Sarıkamış'ta bozgun, panik olmamıştır. Askerimiz kendiliğinden teslim olmamıştır. Savaş ta, çekilme de emirle ve kontrollü olarak yürütülmüştür.

Enver Paşa emir komutayı Hafız Hakkı Paşa'ya devrederek İstanbul'a geri dön-

müş ve Çanakkale savunması hazırlıkları yürütmüştür ki zaten bundan 75 gün sonra 18 Mart 1915'te düşman kuvvetleri asıl hedefleri olan İstanbul'u düşürmek için Çanakkale'ye saldırmışlardır.

Bu sefer de İstanbul savunması Çanakkale'de devam etmiştir.

6- Söylenildiği Gibi Şehit Sayımız 90.000 midir?

Genel Kurmay kayıtlarına göre, 3. Ordunun mevcudu 118.000 kişidir. Bunun 67.000' i muharip, diğerleri yardımcı sınıflardır. 30.000 kayıp, 7.000 esir olduğu tespit edilmiş. Geriye çekilen muntazaman birlik 12.000 kişi, irtibatsızlık sebebiyle perakende durumdakiler toplandığında ordu mevcudu 42.000'e ulaştığı rapor edilmiştir. Aradaki fark çete birliklerine katılım ve kısmen de firarlardan kaynaklanmaktadır. 3. Ordu Kurmay Başkanı Guze'nin kayıtlarında kayıp sayısı 17.000 olarak bildirilmiştir.

Arşivimde mevcut Genel Kurmay Kayıtlarına göre savaşarak ve hastanelerdeki toplam şehitlerin isimleri ve hangi savaşta veya hastanede şehit olduklarına dair kayıta 16.000 Şehit kaydı vardır. Bu konuda çelişkili ancak birbirine yakın birçok rakamlar yazılmaktadır. Buna rağmen hiçbir tarihçi veya ciddi araştırmacı 90.000 rakamını telaffuz etmemiştir. 90.000 şehit abartısının, itibarsızlaştırma çalışmalarının gereği olduğu anlaşılmaktadır.

Onun için Erzurum Kalkınma Vakfı etkinliklerinde hep 90.000 şehit ve gazi ifadesini kullanmamaya özen göstermiştir.

Buna karşılık Rus ordusunun 22.000 kayıp ve 7.000 donukları olduğu kendi kaynaklarında belirtilmiştir. 2-3 bin civarında esir vermişlerdir.